

Pogledi na 19. stoletje, I.

Katolištvo in narodnost

Vprašanje razmerja med evroskim katolištvom 19. stoletja in vznikom ter razvojem modernega pojmovanja narodnosti še ni celovito raziskano. Zgodovinopisje je veliko pozornosti posvetilo odzivu katolištva na pojav moderne "svobode", manj njegovemu soočenju s pojavom moderne "narodnosti", in to kljub temu da je bila narodnostna prebujanja v 19. stoletju nemara enako pomemben politični dejavnik kot razpiranje prostora svetovnonazorske, politične in ekonomske svobode.

V 19. stoletju je bila narodnostna prebujanja marsikje tesno povezana z verskim prerodom. To ni naključje. Dosledna uporaba maternega jezika vernikov je bila namreč vse od prvih stoletij eno temeljnih krščanskih načel pri oznanjevanju evangelija. V trenutku, ko je torej jezik postal politična kategorija, se je utegnilo zgoditi, da so oznanjevalcem evangelija, samo zato ker so pridigali v domačem jeziku, očitali izrabljanje vere za "narodnostno propagando". In tako se je Cerkev, zlasti na narodnostno mešanih področjih, v 19. stoletju nehote znašla v vrtincu narodnostnih bojov. To pa ni vse. Najbrž ni daleč od resnice niti domneva irskega zgodovinarja Donala Kerra, ki je zapisal, da vera jači narodno zavest že samo zato, ker po svoji naravi teži k oblikovanju »močnega prepričanja« in ker deluje v smislu ohranjanja trdnih skupinskih vezi (Kerr 1992: 1).

Na družbeno-zgodovinski ravni je nesporno, da je katoliška duhovščina kot ozaveščena družbena elita v 19. stoletju pospeševala narodnostne prebuje. Njen doprinos k narodnim prerodom je bil navadno toliko večji, ko-

likor bolj je določenemu narodu primanjkovalo vzvodov moči na ravni posvetne oblasti. Za nekatere narodne skupine (na primer za Albance v Italiji ali za Furlane v Avstriji in potem v Italiji) so katekizem in pridige v domačem jeziku ali prevod Svetega pisma predstavljali začetek in temelj narodnega preroda (Kerr 1992: 22). Najočitnejši je bil zato prispevek duhovščine k narodni prebujanju pri zatiranih in malih narodih ali pri narodih s slabo razvitim vodilnim razredom.

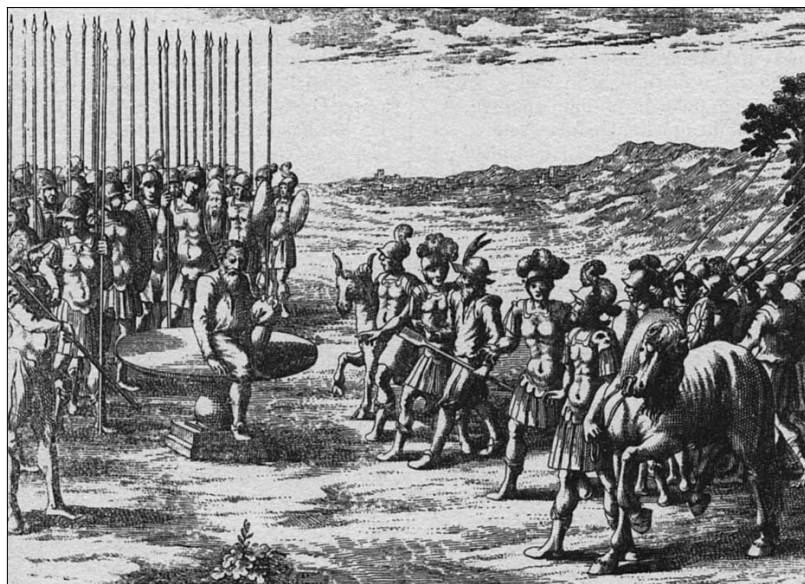
1. Nespravljlivi' katolicizem

Toda kakšen odnos je zavzela kultura nespravljlivega katolicizma do ideje naroda, kakršna se je na evropskih tleh izoblikovala po francoski revoluciji? Spričo dejstva, da so se evropska nacionalna gibanja 19. stoletja tako ali drugače navezovala na liberalizem, je razumljivo, da nespravljlivi katoličani na splošno niso bili posebno naklonjeni narodnostni ideji. To ne pomeni, da so bili narodnostno manj zavedni od liberalcev in liberalnih katoličanov. Nasprotno, mnogi med njimi so bili iskreni rodoljubi in so veliko storili za svoj narod. Njihovi pomisleki do narodnostne ideje niso bili vezani na narodnost kot tako, ampak na politični okvir, znotraj katerega so se v liberalni Evropi odvijali narodnostni boji. Nespravljlivi katolicizem je namreč odločno odklanjal možnost, da bi narodnostno ali katero koli drugo načelo, utemeljeno v "volji naroda", pogojevalo urejanje družbenega in političnega življenja. Izhajal je iz načela, ki ga je že leta 1819 ubesedil Joseph De Maistre v svoji znameniti knjigi *Du Pape*, ko je nagla-

sil, da določa narodu družbeno ureditev vladar, in ne narobe (Traniello 1992: 327). General jezuitov Johann Philipp Roothaan je leta 1849 napisal: "že več kot pol stoletja potekajo velike prekucije v imenu nekaterih čarobnih in lažnivih besed. Za Italijo in tudi za Nemčijo je ena taka beseda narodnost. Za božjo voljo! Kje je enotnost naroda v Italiji in Nemčiji? Kolikšne razlike v kulturi, značaju, navadah, interesih med deželami in samimi mesti! Nakana, da se iz njih tvori en sam narod, bo imela ravno nasproten učinek: razkol. Strašilo narodnosti je v očitnem nasprotju z duhom evangelija in katolicizma. S tem da združuje v eno vse narode, le-ta gradi univerzalno Cerkev, ono pa vodi v sistem razkolniških narodnih cerkva" (Martina 1968: 386; Martina 1978: 153).

Jezuiti okrog revije *Civiltà cattolica* so bili sicer nekoliko previdnejši in so v narodnosti videli vrednoto, odločno pa so ji odrekli pravico do državotvornosti in so nacionalna gibanja kratkomalo izenačevali s "poganskim

nacionalizmom". V najbolj dovršeni obliki je njihovo stališče izoblikoval jezuit Luigi Taparelli D'Azeglio. Leta 1847 je v Genovi izšla njegova krajša polemična,² čeprav strokovno zastavljena razprava *Della nazionalità*, v kateri je na podlagi pravnih, moralnih in filozofskih argumentov dokazoval, da so narodne vrednote sicer pomembne, vendar morajo biti podrejene "pravnemu redu" (diritto). Bistvo narodnosti je skupni rodovni in jezikovni izvor, ne pa politična neodvisnost, je trdil. Po sledih De Maistra je zato zaključil: "Narodnost izhaja iz pravnega reda, ne pa pravni red iz narodnosti" (Taparelli D'Azeglio 1928: 396), kar pomeni, da po Taparellijevem mnenju narodnost ne more biti vir nove zakonitosti in pravnega reda. Vendar, je takoj dodal, mora biti zakonitost povezana s pravičnostjo. »Če je kak narod po krivici v podrejenem stanju, ima pravico do osamosvojitve. Toda če je po priznanem pravnem redu narod *ab antiquo* podrejen drugemu narodu in je bila ta podrejenost obojestransko priz-

Ustoličenje na knežjem kamnu. Grafika iz Valvazorjeve *Slave Vojvodine kranjske*, 1689.

nana in potrjena na mednarodni ravni ter je nadrejeni ne zlorablja, v tem primeru pomeni zahteva po osamosvojitvi za vsako ceno, češ da morajo biti vsi narodi neodvisni, nič drugega kot to, da mora zakonitost priznati premoč zemljepisa, jezika, trgovine in podobnih materialnih interesov, kar se seveda upira poštenjakom, v katerih gori resnična domovinska ljubezen. Pravica do neodvisnosti je zato podrejena družbenemu redu in moralnim zakonom« (Taparelli D'Azeglio 1928: 397-399), je zaključil.³

Z drugimi besedami, zgodovinsko pravo naj bi v normalnih okoliščinah imelo prednost pred naravnim pravom. To stališče je v Italiji zagovarjal velik del takratne katoliške kulture, vključno s cerkvenim učiteljstvom. V razmerju s katoliško Cerkvijo je to pomenilo, naj bi se »narodnost vključevala v katolištvo kot del v celoto, kot sredstvo v odnosu do cilja«, kar pomeni, da se mora »narodnost podrežati katolištvu v dejanjih in čustvih, kakor to narekujejo razlogi logike in ontologije, kar v nadnaravnem redu izraža isti zakon, ki smo ga prej spoznali v naravnem redu, da se morajo namreč narodni interesi prilagajati pravnemu redu, ne pa pravni red narodnim interesom« (Taparelli D'Azeglio 1928: 406-407). Kdor sprevrže ta red stvari, zapade v malikovanje domovine, v narodno sebičnost ter v poganški nacionalizem. Katoliško načelo, zaključuje Taparelli D'Azeglio, je temu nasprotno in narodom narekuje spoštovanje reda in zakonitosti. Kot je Cerkev osvobodila sužnje, s tem da jih je nagovarjala k pokorščini, tako danes vzgaja narode za svobodo, s tem da jim priporoča spoštovanje zakonitosti (Taparelli D'Azeglio 1928: 408-40).

Toda v drugem delu svoje razprave se je Taparelli D'Azeglio, potem ko se je ogradel od razumevanja narodnosti kot izvora pravne suverenosti in neodvisnosti in se umestil kot nekakšen teoretik nadrejenosti zgodovinskega prava nad naravnim, razpisal o pozitivnih vi-

dikih narodnosti ter o razmerju med narodi in Cerkvijo. Narod je po njegovem mnenju posledica naravne težnje človeka, da se združuje in prepozna v čedalje širših skupnostih, katerih temelj je družina kot osnovna celica družbe. Res je, je trdil, da narodi, »ko častijo Križanega, izgubijo tisto absolutno neodvisnost, ki je značilna za osamljenega posameznika, za divjaka v svojem brlogu. /.../ Toda ko izgubijo to primitivno neodvisnost, povzdignejo svoje bivanje v edinstveno odličnost« (Taparelli D'Azeglio 1928: 401). Cerkev, je nadaljeval, ima v sebi močne prvine, ki narodom pomagajo, da svojo enotnost utrdijo. Taki dve prvini sta zlasti red in tradicija. V tem smislu Cerkev ščiti narodne značilnosti, »v prvi vrsti narodni jezik«. In ker je Cerkev zaščitnica reda, »varuje jezik pred kvarnim tujim vplivom«. Dalje je Cerkev varuhinja naroda, ker zagovarja družino in neločljivost zakonske zveze, družina pa je osnovna celica narodnega tkiva. Zato, zaključuje, je »poglavitni dejavnik narodne enotnosti verska enotnost« (Taparelli D'Azeglio 1928: 404).

V jedru Taparellijevega pogleda odkrivamo tako neko dvoznačnost, ki je značilna za katoliško-konservativno pojmovanje naroda in narodnosti. To pojmovanje je sicer zavračalo narodno načelo kot kriterij političnega preurejanja Evrope, nikoli pa ni zanikalo pravice vsakega naroda do lastnega jezika, kulture in polnega duhovnega in materialnega razvoja. Sam De Maistre je na primer v polemiki z razsvetljskim racionalizmom trdil, da pozna »Francoze, Italijane, Ruse itd.«, da pa »kar zadeva človeka na splošno, izjavljam, da ga v svojem življenju nisem srečal še nikoli« (Spektorskiy 1933: 24-5). Ta pozitivna narodna misel, ki je na narodnost gledala kot na vrednoto, je bila v okviru nespravljivega katolicizma 19. stoletja sicer manj opazna in razvpita, vendar vseskozi prisotna. Svoj prastar izvor je imela seveda v Jezusovi zapovedi:

Knez sedi na vojvodskem prestolu (desno prizora Gradničanov, ki da so smeli "kositi zase tujo senožet", in Portovčanov, ki da so "imeli moč in oblast" požigati po deželi, dokler je knez sedel na prestolu). Grafika (Anton Trost) iz Valvazorjeve *Slave Vojvodine Kranjske*, 1689.

»Pojdite in učite vse narode« (Mt 28,19). Od vsega začetka je torej Cerkev težila k temu, da ponese evangelij vsem ljudstvom sveta, kar pa bi bilo brez naklonjenega odnosa do narodnih jezikov dolgoročno nemogoče. V tem smislu je torej katoliško gledanje na narodnost nadaljevalo izročilo iz časa pokristjanjevanja in solunskih bratov svetega Cirila in Metoda.

2. Romantični katolicizem

V prvi polovici 19. stoletja je tradicionalnemu katoliškemu odnosu do narodnosti dala novega zaleta in novih vsebin misel, ki je izšla iz Chateaubriandovega in Schleglovega ovrednotenja vsega, kar je bilo srednjeveško, krajevno, ljudsko. Ta misel, značilna predvsem za nemški kulturni prostor, je ubesedovala narodna gibanja na romantični, konservativno-tradicionalni osnovi ter »povezovala religijo, ljudskost, legitimizem in nacionalno voljo« (Langner 1985: 7). Po eni strani je slonela

na tradiciji, po drugi pa ni bila imuna pred vplivi zgodnjoromantičnih mislecev Herderja, Fichteja in Novalisa. V političnem pogledu je vzniknila iz duha protinapoleonskih vojn, iz odpora do vrednot razsvetljenstva in francoske revolucije. Šlo je pač za konservativni, restavracijski patriotizem, kakršnega so predstavljali sociolog Adam Müller, literarni kritik Friederich Schlegel in zgodovinar Joseph Görres in ki se je skladal z Metternichovim razumevanjem evropskega družbenega reda. Sem spada kajpak tudi katoliški patriotizem tirolskega junaka Andreasa Hoferja, ki je padel kot žrtev protinapoleonskega odpora. Ta oblika narodnostne ideje je v evropski kulturi odigrala pomembno vlogo zlasti pred letom 1848 (Lill 55-59). Na Slovenskem je odločilno vplivala zlasti na Jerneja Kopitarja in na njegovo ljubezen do jezika in do ljudske pesmi, medtem ko jo je krog Čopa in Prešerna že presegal, saj je jezikovni in folklorni sestavini narodnosti dodajal tudi politično vsebino.

Duba Sambolec, **Dva predmeta**, poliester in različen material, 1976, zasebna zbirka.

Med ideologi tovrstnega restavracijskega patriotizma je bil eden od najpomembnejših Karl Ernst Jarcke, sicer spreobrnjenec iz protestantizma in z Görresom sourednik vplivne revije *Historisch-Politische Blätter*. Jarckeja je Metternich imenoval za vodjo svojega tiskovnega urada in ga zadolžil za vprašanje odnosa med državo in Cerkvijo (Hosp 1971: 356). V okviru svoje nemško-restavracijske ideologije, ki je rešitev vseh težav modernega časa pričakovala od ponovne vzpostavitve germansko-krščanskega cesarstva, je Jarcke razmišljal, kako uskladiti nacionalno državo z univerzalnostjo katoliške Cerkve. V protestantskem delu Nemčije, od koder je prihajal, je namreč vladalo prepričanje, da sta katolištvo in domoljubje neuskladjeni. Jarcke se je temu prepričanju odločno postavil po robu. »Res no-

benega razloga ni,« je trdil, »da bi moral človek izbirati med Cerkvijo in narodom; toda če bi ga kdo prisilil v tako nesmiselno izbiro,« je priznaval, »potem nobena narodnost, ki bi se postavila proti krščanstvu, ne bi mogla biti upravičena« (Shnabel 1987: 178). Toda do tega sklepa človek pride samo v primeru, da proti vsaki logiki primerja dve tako različni vrednoti, kot sta krščanstvo in narodnost. Krščanstvo in Cerkev sta namreč na neki drugi, višji ravni od narodnosti, zato omenjeno protislovje ne le da ni umestno, ampak je tudi nemogoče. Zato so Jarcke in njegovi so-mišljeniki trdili, da ima narod pravico in dolžnost opredeliti se z ozirom na druge narode. Pomanjkanje domoljubja so šteli za moralno pomanjkljivost, saj naj bi katoliški nauk zahteval vzgojo celega človeka. Tudi narava in

»svet« naj bi namreč sodelovala pri odrešenjskem načrtu. »V kraljestvu Cerkve, ki tvori most do Nebes, mora biti človeštvo v svoji izvirni enotnosti ena sama velika družina. Nasprotno imajo različnost, ločenost, narodna in politična mnogostranost svojo polno domovinsko pravico v Državi, v občini, v stanu in v družini. Ni v interesu Cerkve, da bi na tem področju priporočala plitev kozmopolitizem,« so pisali (Shnabel 1987: 179).

Posebno razumevanje naroda in narodnosti, vezano na organsko pojmovanje države in na teorijo stanovske družbe, sta v restavracijskem duhu izoblikovala tudi že omenjeni sociolog Adam Müller in Friedrich Schlegel, sloviti utemeljitelj nemške romantike in raziskovalec slovanske književnosti. Pomen Müllerjeve vizije je v tem, da je opozoril na tesno zvezo med preteklostjo in prihodnostjo, med preteklimi in bodočimi rodovi, in s tem pripravil tla pojmovanju, ki narod razume v prvi vrsti kot tradicijo, kot predajanje izročil iz preteklosti v prihodnost po liniji krvnega sorodstva. »Država je zaveza minulih rodov z bodočimi in narobe, je zveza več družin, ki žive druga poleg druge in ki si sledijo druga za drugo,« je učil (Müller 1922: 59) ter kot enega od razpoznavnih znakov »neumrljivega občestva« določil jezik (Müller 1922: 146). Tragedija sodobnega časa je bila po njegovem mnenju v tem, da je en rod, in sicer »sedanji rod«, v vseh ozirih in v celoti zatajil vse pretekle rodove.

Po mnenju Friedricha von Schlegla pa je pojem »naroda« povezan s pojmom »nravi«, kjer pozitivno pravo vodi nazaj k naravnemu pravu, ki ga sicer lahko dopolni, ne pa razveljavi. Bistvo naravnega prava pa je po Schleglovem mnenju v »pravosti«. To bistvo leži v »absolutni edinosti« družine, več družin in rodov pa se druži v eno samo večje združenje - narod. »Narod je velika vseobsežna družina, ki v moči skupne sestave, nravi, navad, jezika in splošnih interesov povezuje več družin in

rodov v eno družbeno celoto« (Schlegel 1846: 357). V skladu s svojim organskim družbenim pojmovanjem je dalje trdil, da so člani enega naroda dejansko en sam »individuuum«. Če pa je tako, je sklepal, »morajo izhajati skoraj vsi iz istega rodu, kajti bolj je rod starodaven, čist in nepremešan, bolj je npravstveno odličen in resnično stanoviten, skratka, bolj je narod. /.../ Stari narodi skrbno čuvajo narodnost, stare nravi, skrbno varujejo plamen domovinske ljubezni, da bi škodljivi tuji vplivi ne zmanjšali moči čiste krvi. Od tod ono goreče navdušenje, čudovita moč in sposobnost za izredne podvige, ki jih poznamo iz zgodovine« (Schlegel 1846: 358). Po Schleglovem mnenju - in tu je romantični estet dolžnik Herderjevi misli⁴ - je med najpomembnejšimi pokazatelji narodnosti jezik, ki je neovržno znamenje občestvenosti, poleg npravstvene povezanosti najgloblja medčloveška vez, pa tudi pglavitni kriterij za razmejitve med narodi. Schlegel je sicer priznaval, da je bila delitev na narode in jezike posledica »notranjega nereda« (Schlegel 1971: 34-35), vendar ni delil mnenja onih, ki so zgodobo o babilonskem stolpu razumeli tako, da so v narodni mnogovrstnosti videli zgolj posledico greha. Nasprotno, »zelo primerno je, da je človeštvo razdeljeno v narode, primerneje, kakor pa da bi se narodi spajali v višjo celoto. Združitve, katerim smo priča danes (leta 1828, op. pis.), niso naravne. /.../ Ljubezen do domovine mora biti naravno čustvo, ki vznikne, ko je narod dejansko in resnično narod, ne pa ko se samovoljno okliče za velik narod« (Schlegel 1846: 358-359).

Izhodišča te konservativne smeri v nemškem katolištvu je do njenih skrajnih, že skoraj prevratnih posledic izpeljal münchenki teolog in zgodovinar Ignaz Döllinger, in sicer v obdobju, ko je veljal za nosilca nemškega konservativnega katolištva. Nasproti glasnikom nemške ideje, ki so bili z izjemo Görresa vsi protestanti, je skušal uveljaviti katoliški

pogled na nemštvo. Na nemški škofovski konferenci v Würzburgu leta 1848 je imel obsežen referat, v katerem je očrtal razmerje med katolištvom in narodnostjo. V svojem poslednjem temelju, je trdil, izhaja narodnost od Boga. Zato pripada duhovna različnost zgodovinskih ljudstev, ki se zrcali tudi v njihovi religioznosti, »ekonomiji Božje previdnosti«. V tem smislu, je nadaljeval, obstaja med nemštvom in katolištvom še izza srednjega veka neločljiva vez. »Katoliški del naroda,« je sklenil, »je nosilec in predstavnik nemške narodnosti.« Döllingerjeva izvajanja so se uokvirjala v splošna prizadevanja nemške katoliške Cerkve v revoluciji leta 1848, da bi dosegla avtonomijo od posvetnih oblasti in povrnitev pravic, ki so ji bile odvzete v procesu sekularizacije (Lill 1985: 60). Glasno pritrdjevanje, s katerim je del zbranih škofov sledil predavateljevim izvajanjem, razume zgodovinar Rudolf Lill kot dokaz, da so si narodnostne ideje sredi 19. stoletja utrle pot v nemške katoliške kroge. Med katolištvom in nemško narodnostjo je prišlo do zbližanja, ki je imelo zgodovinski temelj v srednjeveškem cesarstvu, politični temelj pa v velikonemški ideji (Lill 1964: 33). Prav zato pa najbrž v Rimu poseg ni bil dobro sprejet, saj so ga razumeli, kot da pogreva staro zamisel o nemški narodni cerkvi, kakršno je že na Dunajskem kongresu zaman zagovarjal Heinrich Ignaz von Wessenberg, generalni vikar škofije Konstanca (Conzemius 1985: 1-15).

(nadaljevanje prihodnjič)

Literatura

- Conzemius, V. 1985: Kirchen und Nationalismen im Europa des 19. und 20. Jahrhunderts, v: RR.AA.: *Katholizismus nationaler Gedanke und Europa seit 1800*. Paderborn.
- Herder, J. G. 1989: Ideen zur Philosophie der Geschichte der Menschheit, v: *Werke*, 6. Frankfurt.
- Hosp, E. 1971: *Kirche Österreichs im Vormärz 1815-1850*. Dunaj, München.

- Kerr, D. 1992: Religion, State and Ethnic Identity, v: *Religion, State and Ethnic Groups*. Dartmouth, 1.
- Langner, A. 1985: Vorwort, v: RR.AA.: *Katholizismus, nationaler Gedanke und Europa seit 1800*. Paderborn.
- Lill, R. 1964: *Die ersten deutschen Bischofskonferenzen*. Freiburg, Basel, Wien.
- Lill, R. 1985: Katholizismus und Nation bis zur Reichsgründung, v: RR.AA.: *Katholizismus, nationaler Gedanke und Europa seit 1800*. Paderborn, 55-59.
- Martina, G. 1968: La censura romana del 1848 alle opere del Rosmini, *Rivista rosminiana* 61 (1968).
- Martina, G. 1978: *La Chiesa nell'età del liberalismo*. Brescia.
- Müller, A. 1922: *Die Elemente der Staatskunst I*. Dunaj, Leipzig.
- Pirri, P. 1932: *Carteggi del P. Luigi Taparelli D'Azeglio*. Turin.
- Schlegel, F. 1846: *Sämmtliche Werke*, Supplemente, Vierter Theil. Bonn.
- Schlegel, F. 1971: *Philosophie der Geschichte*. München, Paderborn, Wien.
- Schnabel, F. 1987: *Deutsche Geschichte im neunzehnten Jahrhundert*, IV, *Die religiösen Kräfte*. München, 178.
- Spektorski, E. 1933: *Zgodovina socialne filozofije*, II. Ljubljana.
- Taparelli D'Azeglio, L. 1928: *Della nazionalità*. Genova, 1846, ponatis v: Saggio teoretico di diritto naturale, *Civiltà cattolica* (1928), 396.
- Traniello, F. 1992: Religione, nazionalità e sovranità nel risorgimento italiano, *Rivista di Storia e Letteratura Religiosa* 2 (1992).

1. Izraz "nespravljivi" tu seveda nima nobene moralne konotacije, ampak ga uporabljam v zgodovinsko označenem pomenu kot enega izmed tokov katoliške kulture 19. stoletja.
2. S to razpravo je Luigi Taparelli D'Azeglio odgovoril svojemu bratu Massimu, enemu glavnih voditeljev italijanskega *Risorgimenta*, ki je v knjigi *Ultimi casi di Romagna* dokazoval, da je "najvažnejša pravica neodvisnost". Prim. Traniello 1992: 337.
3. Taparellijev bratranec Cesare Balbo, zgodovinar in piemontski državnik, je sorodniku očital, da so njegova izvajanja načelno sprejemljiva, toda v obliki, v kateri so bila oblikovana, izpadejo kot napad na vse tiste, ki si prizadevajo za neodvisnost Italije. Taparelli je odgovoril, da ne on ne jezuiti na splošno niso proti neodvisnosti Italije, vendar naj italijanski narodnjaki prej dokažejo, da je ta zahteva "pravična". Prim. Pirri 1932: 221-226.
4. "V jeziku sta vtisnjena um in značaj naroda." Prim. Herder 1989: 353.